

УДК 32.143:330.331.4

Слінівський В.Ю.

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯМ І РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

MECHANISMS MANAGEMENT OPERATION AND DEVELOPMENT OF REGIONAL SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS

АНОТАЦІЯ

В статті досліджено особливості формування механізмів управління функціонуванням і розвитком територіальних соціально-економічних систем. Досліджено проблеми економічних процесів на регіональному рівні та їх вплив на соціальний розвиток регіонів.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, регіональна економіка, територіальні системи, сталий розвиток регіонів.

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы особенности формирования механизмов управления функционированием и развитием территориальных социально-экономических систем. Исследованы проблемы экономических процессов на региональном уровне и их влияние на социальное развитие регионов.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, региональная экономика, территориальные системы, устойчивое развитие регионов.

ANNOTATIONS

In the article the features of the formation mechanisms of management operation and development of regional socio-economic systems. The problems of economic processes at regional level and their impact on social development of the regions.

Keywords: socio-economic development, regional economy, territorial system, sustainable development of regions.

Постановка проблеми. Діалектична єдність процесів функціонування та розвитку територіальної системи виступає в якості найважливішої методологічної основи формування і розвитку регіональної соціально-економічної системи. Функціонування в максимальному ступені моделює стійкість, характеризує ту чи іншу територіальну систему як дану, що стала системою, що зберігає свої істотні риси протягом певного періоду часу. Воно відображає структуру системи, її будову: склад і просторово-часовий зв'язок компонентів, порядок життєдіяльності, ставлення до інших систем, що складаються з нею в функціональному зв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку регіонів є об'єктом наукового дослідження багатьох вітчизняних і закордонних учених. Істотний внесок у її вирішення внесли: О.І. Амоша, Є.І. Бойко, М.П. Бутко, В.Н. Василенко, І.М. Вахович, В.М. Геєць, З.В. Герасимчук, Р.О. Дечко, М.І. Долішній, С.І. Дорогунцов, І.О. Іртищева, О.С. Поважний, В.І. Копитко, В.В. Лагодієнко, А.Ф. Мельник, О.В. Митяй, М.В. Місюк, Я.О. Побурко та інші. Аналіз показав, що проблема взаємозв'язку, внутрішньої суперечливості функціонування і розвитку територіальних систем не є об'єктом достатньої уваги. В даний час назріла потреба

розгляду механізмів управління функціонуванням і розвитком територіальних утворень як в загальнотеоретичній та методологічній формі, так і у формі її конкретних проявів в системі регіону.

Постановка завдання. Метою дослідження є висвітлення особливостей формування механізмів управління функціонуванням і розвитком територіальних соціально-економічних систем.

Виклад основного матеріалу. Функціонування передбачає зміну територіальної системи, не порушує її цілісності і визначеності, відтворення одних і тих же відносин, форм, якостей. Саме функціонування є внутрішньо суперечливий процес, який містить в собі стабілізуючі і мобілізуючі, адаптаційні і дезадаптаційні, го-меостатичні і протилежні їм механізми, причому в тій чи іншій пропорції необхідні і ті, й інші - немає і не може бути в соціально-економічній системі ні абсолютної повторюваності, ні абсолютного динамізму [1].

Під розвитком слід розуміти зміни, які призводять до глибоких, незворотних якісних зрушень. У той же час, такі якісні зміни в соціально-економічній системі, як підвищення рівня культури, освіти породжують відповідні кількісні зміни - більш високі темпи зростання, збільшення продуктивності праці. Розвиток територіальної соціально-економічної системи глибоко суперечливий, і в ньому прогрес поєднується з регресом. Діалектичний взаємозв'язок прогресу і регресу обумовлює складні, невіддатні однозначним оцінкам результати розвитку соціально-економічних систем.

Функціонування і розвиток одночасно перебувають у єдності і взаємовиключенні. Функціонування і розвиток виступають як діалектичні протилежності, між ними існує діалектична суперечність. В якості діалектичних протилежностей виступають такі сторони і тенденції цілісної, змінної системи, які одночасно взаємовиключають і взаємопередбачають одна одну [2].

Територіальна соціально-економічна система являє собою згусток протилежних тенденцій. Їх єдність, нерозривний взаємозв'язок є основою стійкості системи, її існування в певній якості, формі. Разом з тим, нерозривність, єдність протилежностей не усуває їх сутнісної суперечливості - період рівноваги протилежних тенденцій рано чи пізно змінюється конфліктом, провідним до зміни системи.

Функціонування будь-якої системи здійснюється в постійно змінних умовах, безпосередньо впливаючих на характер взаємозв'язку елементів у цій системі. Поступово накопичуються такі кількісні зміни у взаємодії елементів системи, які викликають необхідність зміни самого типу функціонування. Це означає, що функціонування внутрішньо породжує розвиток. Існує і зворотний зв'язок - вплив розвитку системи на її функціонування. Вплив полягає в тому, що розвиток змінює умови функціонування і тим самим закріплює новаторські завоювання, сприяє їх укоріненню, а потім - їх витісненню, подоланню, руйнуванню, коли логіка руху дозволяє вийти на більш високий рівень, а змінні потреби системи цього вимагають [3].

Ефективність регіональної політики соціально-економічного розвитку визначається ступенем вирішення діалектичних протиріч між функціонуванням і розвитком. Інновації є не тільки фактором розвитку, а й фактором трансформації умов функціонування регіону. Будучи включеними в тканину функціонування, інновації забезпечують сам розвиток.

Діалектична єдність процесів функціонування та розвитку територіальної системи виступає в якості найважливішої методологічної основи формування та реалізації регіональної соціально-економічної політики розвитку інноваційної діяльності.

Головною метою регіональної політики соціально-економічного розвитку повинне бути

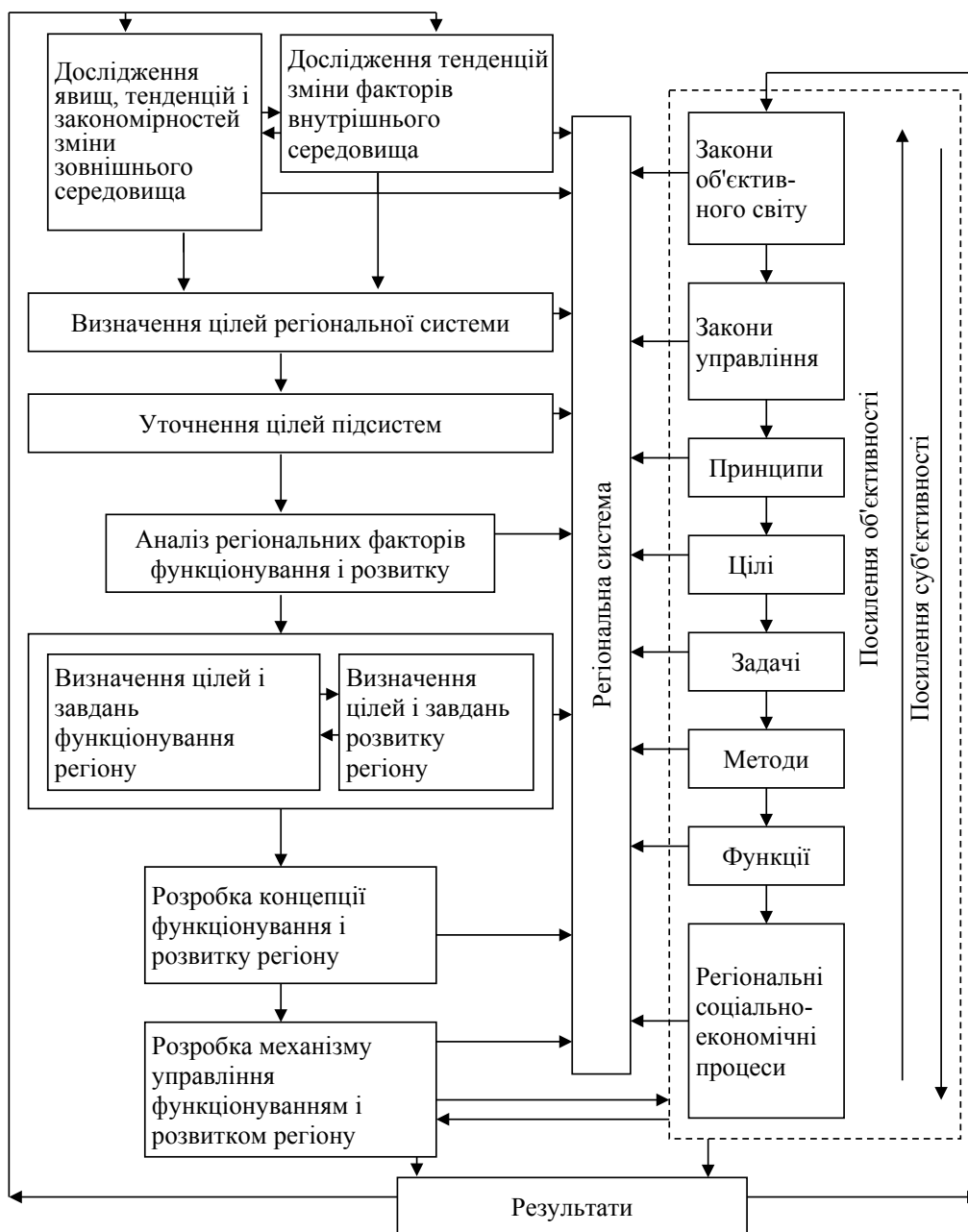

Рис. 1. Концептуальна схема управління функціонуванням і розвитком регіональної системи

забезпечення стійкого функціонування і розвитку регіону на інноваційній основі [4]. В якості цілей також виступають:

- створення і розвиток регіональної інноваційної системи;
- підвищення конкурентоспроможності регіону;
- зростання обсягів реалізації інноваційної продукції;
- створення додаткових робочих місць у сферах науки, виробництва та послуг;
- вирішення екологічних та соціальних проблем на основі використання новітніх технологій;
- збільшення надходжень до бюджету і доходів населення за рахунок збільшення обсягів виробництва наукоємної продукції.

Соціально-економічна і організаційна єдність процесів функціонування та розвитку територіальної системи передбачає формування взаємно суперечливих вимог. При управлінні регіоном слід враховувати: єдність детермінованості і стохастичності, нерівноважності і стійкості; поєднання нелінійності і динаміки розвитку з лінійною детермінованістю обмежених в часі (локальних) процесів.

Взаємодії процесів функціонування та розвитку при формуванні нового технологічного укладу справляють істотний вплив на стратегію і тактику регіонів. Відсутність соціально-економічної та організаційної єдності процесів функціонування та розвитку регіональних систем призводить до значних втрат, викликаних міжукладними взаємодіями. Для забезпечення цієї єдності в процесі формування нового технологічного укладу паралельно з технологічним розвитком повинні відбуватися інституційні зрушення, перебудовуватися освітні системи, змінюватися форми організації виробництва, що створюють сприятливі умови для формування нової структури інвестицій, галузевої та технологічної структури. В іншому випадку технології розвиваються в контурі старого технологічного укладу, що призводить до економічних втрат [5].

Зовнішні зв'язки регіональної системи в значній мірі визначають її розвиток. Внутрішні, структурні, формуючі регіон, забезпечуючі, насамперед, раціоналізм функціонування. З одного боку, внутрішні зв'язки "налаштовуються" на виконання завдань, зовнішніх по відношенню до регіону, з іншого боку, - забезпечують умови функціонування і розвитку регіону, обумовлені його цілями і завданнями. Система може функціонувати і розвиватися як єдність внутрішнього і зовнішнього, і відрив одного від іншого руйнує цілісне уявлення про неї. Внутрішнє і зовнішнє в системі взаємоопосередковується, і тому не можуть бути зрозумілі одне без одного. У зв'язку з цим, неможливо забезпечити або тільки стійке функціонування регіону, або тільки його сталий розвиток [6].

Концептуальна схема управління функціонуванням і розвитком регіональної системи представлена на рис. 1.

Механізм управління регіоном передбачає розгляд функціонування і розвитку території в діалектичній єдності.

У механізм управління функціонуванням і розвитком регіону включаються різні об'єктивні і суб'єктивні чинники, пов'язані з управлінською діяльністю, причому ці фактори утворюють деяку єдність, синтез, в якому все взаємопов'язано і взаємозумовлено. Розглядаючи послідовність категорій управління територіальною системою, слід зазначити, що найвищим рівнем об'єктивності змісту володіють категорії закону. Найбільший рівень суб'єктивності спостерігається на рівні реалізації методів і, особливо, функцій управління соціально-економічними системами і процесами [7].

Досягнення встановлених в поточному та перспективному періодах часу економічних і соціальних результатів у процесі управління розвитком регіонального господарства в умовах високої нестабільності стану зовнішнього середовища в істотній мірі залежить від взаємодії технологічних, ресурсних елементів, ефективності функціонування системи управління розвитком регіону.

Дотримання функціонального призначення та забезпечення цільової орієнтації систем поточного, перспективного і стратегічного управління на досягнення планованих результатів соціально-економічного розвитку регіону можливе в рамках механізму управління регіональною економічною системою як інструментарію підвищення якісних і кількісних характеристик цільових установок застосовуваних видів управління за рахунок інтенсифікації використання ресурсів, організації елементної взаємодії, активізації організаційного потенціалу та розширення складу конкурентних переваг [8].

При вирішенні наукових проблем підвищення економічних і соціальних результатів функціонування системи управління розвитком регіонального господарства на основі механізму реалізації комплексних заходів по раціоналізації взаємодії кожного з елементів і структурних частин системи управління регіональним виробництвом використовуються геополітичні, природно-кліматичні, інфраструктурні фактори, що впливають на темпи економічного зростання регіонального господарства; протидії негативним впливам факторів нестійких зовнішнього і внутрішнього середовищ зростає в умовах процесу усунення наслідків економічної та фінансової кризис, низького технічного рівня основного капіталу, невирішених проблем щодо підвищення інвестиційної та інноваційної привабливості регіонального господарства, недостатніх темпів випередження зростання економічного результату (валового регіонального продукту) порівняно з темпами зростання сукупних витрат на виробництво, невідповідність рівнів зростання продуктивності праці та оплати праці.

Підвищення економічних і соціальних результатів поточного функціонування та перспективного розвитку регіону можливе за допомогою формування і реалізації комплексних заходів в рамках механізму раціоналізації взаємодії елементів системи управління регіональним виробництвом, спрямованих на вдосконалення організаційної структури, забезпечення збалансованості обсягів наявних ресурсів з поставленими до досягнення в перспективному періоді економічними і соціальними результатами, на дотримання функціонального призначення та цільової орієнтації технологічних і ресурсних елементів системи управління соціально-економічним розвитком регіону [9].

Важливими є і вирішення наукових проблем: визначення економічного результату і ефективності функціонування системи управління розвитком регіонального господарства, механізму раціоналізації взаємодії її елементів на основі експертного встановлення пропорцій і часткою впливу поточного, перспективного і стратегічного

управління на економічний і соціальний результати з подальшим співвіднесенням економічного результату із сформованими витратами на реалізацію заходів у складі технологічних елементів системи управління; імітації процесу досягнення планованого економічного результату регіонального господарства, виступаючого фактором об'єктивізації встановлення рівня використання своїх ресурсних та організаційних потенціалів для забезпечення необхідних темпів економічного зростання в умовах нестабільного стану зовнішнього і внутрішнього середовищ [10].

Розвиваючи теоретичні положення про механізм управління регіональною економічною системою як про інструментарій раціоналізації її елементної взаємодії, організаційна та економічна доцільність поділу процесу раціоналізації взаємодії елементів регіональної економічної системи на формування та використання інтегрального управління, що з'єднує поточне (річне), перспективне (2-5 років) і стратегічне управління, організаційно-економічного меха-

Рис. 2. Схема раціоналізації управлінських впливів системи інтегрального управління та організаційно-економічного механізму на галузеві, локальні, інфраструктурні ресурсні та технологічні елементи регіональної економічної системи

нізму забезпечення системних управлінських впливів на цілеспрямований і результативний розвиток адміністративно-територіального утворення, виражається в тому, що інтегральне управління соціально-економічним розвитком регіону надає можливість з системних позицій, на узгодженій з усіма видами управління основі визначати не тільки цільові орієнтири результативності розвитку регіональної економічної системи, але і встановлювати відповідний рівень взаємодії її елементів (рис. 2).

Створення і використання організаційно-економічного механізму управління раціоналізацією елементної взаємодії регіональної економічної системи ґрунтується на функціонуванні системи інтегрального управління соціально-економічним розвитком регіонального господарства. При цьому формований і використовуваний механізм управління поточним функціонуванням та перспективним розвитком регіонального господарства своїми заходами, діями забезпечення раціональної взаємодії технологічних складових поточного, перспективного і стратегічного управління у своєму функціональному призначенні і цільовому орієнтуванні спрямований на підвищення якісних і кількісних характеристик цілей поточного, перспективного і стратегічного управління діяльністю регіонального господарства [11].

Механізм, як поняття, в його сутнісному поданні, в регіональній економічній системі повинен раціоналізувати її елементну взаємодію, а в системі інтегрального, поточного, перспективного або стратегічного управління регіональним господарством - забезпечення відповідності елементної взаємодії досягається економічними, фінансовими і соціальними характеристиками поставленої перед системою мети.

Безперервність і взаємодія здійснюваних регіональним і локальними суб'єктами управління видів поточного, перспективного і стратегічного впливу елементним складом на досягнення кількісних і якісних параметрів мети системи інтегрального управління повною мірою відповідає теоретичним положенням забезпечення цільової орієнтації соціально-економічної системи на досягнення середньо-, довгострокових установок економічної, фінансової і соціальної результативності, ефективності регіонального виробництва.

Забезпечення індивідуальності функціонування поточного, перспективного і стратегічного управління розвитком регіонального господарства, їх єдності в системі інтегрального управління, раціоналізації впливу технологічних складових видів управління на економічну результативність кожного з них і систему інтегрального управління розвитком регіонального господарства ставить створення механізму управління регіональною економічною системою економічно доцільним, виходячи з функціональної спрямованості механізму виступати інструментарієм раціоналізації елементної вза-

ємодії системи управління соціально-економічним розвитком регіонального господарства в довгостроковому періоді часу [12].

Особливості управління поточним функціонуванням і перспективним розвитком регіону складаються не тільки по числу використаних методів управління і застосовуваних комплексних заходів по окремих напрямках регіонального розвитку, концентрованості рівнів впливу окремих функцій на досягнення необхідних темпів економічного і соціального розвитку, але і в різноманітних структурних співвідношеннях ресурсного, організаційного, конкурентного та інноваційного потенціалів укладених видів діяльності, галузевої структури.

Особливість технології перспективного управління розвитком локальних і галузевих складових регіонального господарства, що включає активну взаємодію функцій прогнозування, планування, регулювання, аналізу та контролю, надає можливість менеджменту підприємств і галузевих складових регіонального господарства встановити на певних етапах часу їх розвитку кількісні орієнтири економічних результатів, ефективності виробництва, дозволяючи, у свою чергу, менеджерам регіону контролювати і регулювати на основі порівняльного аналізу процес поетапного досягнення встановленого на початково-підготовчому етапі перспективного управління планово розрахованим обсягом економічного, фінансового результатів [13].

Особливість стратегічного управління довгостроковим розвитком регіону полягає в тому, що формованню узагальнюючої (базової) стратегії довгострокового розвитку регіонального господарства повинні відповідати і стратегії розвитку підприємств, галузевих складових регіонального господарства, орієнтовані на досягнення максимально можливих економічних, фінансових і соціальних результатів. У той же час, розробляючи менеджментом суб'єктів господарювання та галузей регіону узагальнюючі стратегії ґрунтуються на забезпеченні необхідних темпів економічного зростання в умовах значного впливу негативних факторів макро-, мезосередовища як за рахунок наявних і інтенсивно використовуваних внутрішніх ресурсів, так і за рахунок інтеграції власних із зовнішніми ресурсами. До складу особливостей управління соціально-економічним розвитком регіону входить організаційне та економічне сприяння адміністрацією регіонального господарства зміцненню та розширенню сформованих і наявних тенденцій по якісному підвищенню конкурентних переваг окремих муніципальних утворень. При цьому виділення галузевої складової в регіональному господарстві, що має позитивну або високу динаміку підвищення якісних характеристик сформованих конкурентних переваг, не може виступати для регіонального та галузевого менеджменту абсолютно очевидним фактом [14].

Поєднання високого рівня організаційного потенціалу менеджменту (його професійного і кваліфікаційного рівнів) регіону з його вмінням протистояти негативним впливам факторів зовнішнього середовища в поточному, очікуваному в певних інтервалах і в невизначеному часу і на цій основі ефективно використовувати наявний у регіона ресурсний потенціал може виступати основою для підтримки стійкого стану регіонального господарства в розширенні складу конкурентних переваг, підвищення їх якісних параметрів і, відповідно, для сприяння до зміцнення конкурентних переваг галузевих кластерів.

Аналіз в системі перспективного управління соціально-економічним розвитком регіону, його галузевих і локальних складових повинен бути спрямований на визначення можливих невідповідностей обсягів та рівнів використання ресурсного та організаційного потенціалів, а також цільової орієнтації системи перспективного управління на досягнення поставленої мети, її кількісних і якісних складових.

Економічний аналіз розподілу і використання ресурсного потенціалу регіонального господарства своїми результатами, хоча й дозволяє різномірному менеджменту регіонального господарства встановлювати на екстраполяційній основі величини економічних та інших результатів, ефективності виробництва в перспективному періоді часу, планувати комплекс заходів для підтримки і підвищення темпів екстаполяційного зростання підприємств, галузей і, в цілому, регіонального господарства, але не може орієнтувати менеджмент на формування комплексних економіко-організаційних, інноваційних та інвестиційних заходів по досягненню економічних, фінансових і соціальних результатів, ефективності регіонального виробництва в умовах наступу в невизначеному часі негативних наслідків від впливу макросередовища [15].

Використовуваний в системі стратегічного управління довгостроковим розвитком регіонального господарства комплексний аналіз

станів внутрішнього і зовнішнього середовищ спрямований не тільки на встановлення тенденцій соціально-економічного розвитку об'єкта стратегічного управління в середньо-, довгостроковому періодах, але і на зміни їх в окремих періодах часу розвитку. Результати аналізу стану зовнішнього середовища полягають в об'єктивізації інформаційної бази про відхилення численних факторів впливу зовнішнього середовища в конкретні періоди середньо-, довгострокового соціально-економічного розвитку галузевих складових і в цілому регіонального господарства, що відрізняються від екстраполяційних, а також про виникнення нових негативних факторних впливів на аналізований об'єкт стратегічного управління, що надають можливість менеджменту на експертній основі підготувати склад узагальнюючої і приватних стратегій, окремих ініціативних комплексних заходів для протидії очікуваному у встановлених інтервалах і в невизначеному часу істотним змінам макросередовища, що відрізняються за силою і інтенсивністю впливу, за складом факторних впливів від екстраполяційного періоду.

Аналіз внутрішнього середовища об'єкта стратегічного управління для такого об'єкта, як регіональне господарство, повинен виконуватися на основі сформованої динаміки ретроспективних змін результатів, витрат, ефективності виробництва з подальшим прогнозом цих показників на середньостроковий період часу розвитку регіону, прийняттям організаційно-економічних, фінансових, інноваційних і маркетингових заходів у складі узагальнюючої і приватних стратегій і поза ними для постійного підтримання необхідних щорічних індексів змін окремих складових, а також всього ресурсного потенціалу, ефективності його використання [16].

Необхідність забезпечення тривалості функціонування регіональних систем вимагає включення у відтворювальні процеси природних ресурсів, виробничо-технологічний комплекс, аллокаційну підсистему, що визначають кількісні характеристики ефектів від господарської діяльності і спосіб їх розподілу (рис. 3).

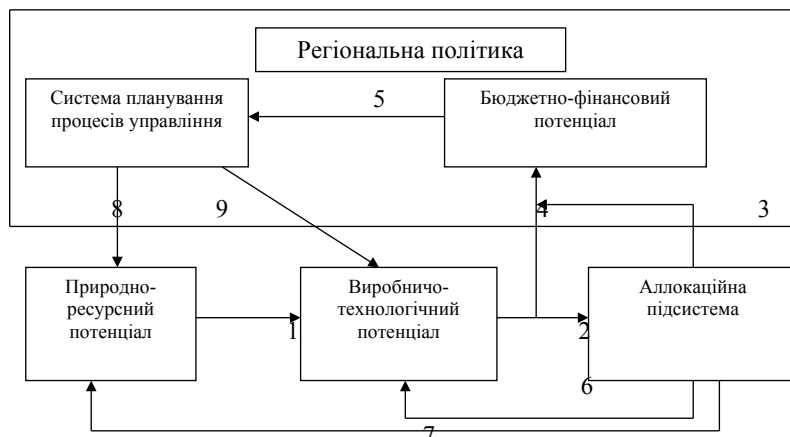

Рис. 3. Місце регіональної політики в процесах регулювання розвитку регіону

Процес виробництва матеріальних благ (товарів, послуг) представлений взаємозв'язком природно-ресурсного потенціалу, виробничо-технологічного комплексу і аллокаційною підсистемою (1,2), супроводжуваний використанням природно-ресурсного потенціалу (в широкому сенсі: природні, рекреаційні ресурси, кліматичні умови, асиміляційний потенціал території та ін.) (1) і виробництвом, в результаті чого формується результат господарської діяльності (2) [17].

Аллокаційна підсистема визначає сформовану структуру господарської діяльності та способи розподілу її результатів. Частина

з них формує бюджетно-фінансові ресурси (4 - безпосередньо виробники, 3 - непрямі платежі; 7 - фінансові ресурси, що витрачаються на відновлення природного середовища, природоохоронні заходи та ін.; 6 - проміжне споживання, товари та послуги, що забезпечують відтворення (верстати, транспорт)).

Аналізуючи сформовану систему взаємозв'язків, слід зазначити неефективність управління фінансовими ресурсами, що витрачаються на відновлення природного середовища, природоохоронні заходи та ін. (7). Внаслідок чого виникає необхідність заміни або компенсації існуючого зв'язку на аналогічну (3-5-8), що дозволить удосконалити управління фінансовими ресурсами, особливо по частині процедури планування. Необхідною умовою підтримки спільної скоординованої діяльності виробничо-технологічного комплексу і аллокаційної підсистеми є використання різноманітних способів інтеграції з іншими галузями, комплексами регіону, залучення інвестиції і т.д.

Домінуючою функцією управління соціально-економічним розвитком регіону в даних умовах є активізація діяльності регіональних господарських комплексів, що забезпечують розвиток природно-ресурсного потенціалу регіону за підтримки бюджетно-фінансової підсистеми і підсистеми планування процесів управління регіону.

Розглядаючи економічну сутність поняття природно-ресурсний потенціал, доцільно враховувати наступні позиції, що характеризують його як: природне явище, елемент економічної та правової сфери та елемент регіональної економічної системи.

В рамках конкретного регіону, в ході експлуатації природних ресурсів, формується ринок продукції, що характеризується своїми територіальними параметрами попиту та пропозиції, зумовленими особливостями в регіональних запасах сировини, їх якістю, віддаленістю від споживачів і рівнем розвитку регіональної природно-ресурсної бази [18].

Результативний аспект економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу полягає у визначенні доходу від усіх компонентів регіональної екосистеми на основі ринкових цін на продукцію та послуги в регіоні.

В основу визначення економічної цінності регіональної екосистеми слід покласти застосування економіко-математичної моделі. Такий підхід дозволить більш обґрунтовано і оперативніше визначити вартість природних ресурсів і забезпечить інформацією для вдосконалення питань організації і перегляду оцінки відповідно до економічної обстановки в регіоні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Global Innovation Index 2009-10 (The World's Top Innovations 2009-2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

- <http://www.scribd.com/doc/35764763/FullReport-09-10>. – Назва з екрану.
- Почепцов Г.Г. Пропаганда и контрпропаганда / Г.Г. Почепцов. – М. : Центр, 2007. – 256 с.
  - Паламарчук М.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: посібник [для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів]. / М.М. Паламарчук, О.М. Паламарчук. – К.: Знання, 1998. – 416 с.
  - Данилко В. Часткові та комплексні статистичні оцінювання внеску регіонів України у соціально-економічний розвиток держави / В. Данилко, Я. Побурко // Регіональна економіка. – 2004. – № 3. – С. 121-138.
  - Бутов В.И. Регионоведение и управление / В.И. Бутов, В.Г. Игнатов. – М. : Тесса, 2000. – 416 с.
  - Герасимчук З. Класифікація соціально-проблемних регіонів та напрямки формування у них політики сталого розвитку / З. Герасимчук // Регіональна економіка. – 2001. – № 2. – С. 77-84.
  - Блэкуэлл Р. Д. Поведение потребителей / Р. Д. Блэкуэлл, П. У. Минард, Д. Ф. Энджел ; пер. с англ. – СПб. : Питер, 2002. – 624 с.
  - Артеменко В. Основи вимірювання регіонального розвитку з використанням концепції якості життя / В. Артеменко // Регіональна економіка. – 2003. – № 2. – С. 133-142.
  - Волинець В.В. Шляхи удосконалення галузевої структури економіки України / В.В. Волинець // Економіка та держава. – 2006. – № 8. – С. 32-34.
  - Донецька область в порівнянні з Україною та її регіонами за 2007 рік: статистичний бюлетень. – Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2008. – 53 с.
  - Долішній М. Ринкові механізми регіонального управління / М. Долішній, О. Мошенець // Регіональна економіка. – 2001. – № 1. – С. 7-17.
  - Костак З.Р. Інноваційне забезпечення розвитку економіки регіону: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / З.Р. Костак. – Л., 2009. – 21 с.
  - Окремі макроекономічні показники по Донецькій області за 2001-2006 роки: статистичний збірник. – Донецьк: Головне управління статистики у Донецькій області, 2008. – 34 с.
  - Лісовський С.А. Економіко-географічні засади збалансованого розвитку України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / С.А. Лісовський. – К., 2004. – 36 с.
  - Проблеми використання програмно-цільового методу у бюджетному процесі / О.І. Амоша, С.М. Кацура, В.М. Дегтярьова, М.А. Солгод // Економіка промисловості. – 2004. – № 3(25). – С. 3-9.
  - Федулова Л.І. Організаційні механізми формування результативної регіональної інноваційної системи / Л.І. Федулова // Стратегічні пріоритети. — 2009. – №4(13). – С. 157-165.
  - Клиновий Д.В. Економіка та розвиток регіонів (областей) України: навчальний посібник / Д.В. Клиновий, Л.Г. Чернюк. – Київ: ЦУЛГ, 2002. – 644 с.
  - Лі Шуан Теоретико-методологічні засади та механізм подолання соціально-економічної диференціації регіонів (на прикладі Китайської Народної Республіки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Лі Шуан. – Х., 2009. – 20 с.